

Natalia Pamuła

Instytut Badań Informacji i Komunikacji UMK

napa@umk.pl

<https://orcid.org/0000-0002-0686-7268>

Directory of Open Access Journals wspiera wieczystą archiwizację czasopism – o projekcie JASPER

Streszczenie: Tekst poświęcony jest prezentacji bezpłatnego projektu archiwizacji cyfrowej zainicjowanego przez DOAJ w roku 2020. Oferowany jest on wydawcom czasopism open access indeksowanym w tym serwisie, których model biznesowy nie pozwala na partycypację w komercyjnych inicjatywach archiwizacji wieczystej. Prezentacja projektu JASPER poprzedzona jest refleksją nad cyfrowym znikaniem, także tekstów naukowych, i krótkim opisem inicjatyw archiwizacyjnych.

Słowa kluczowe: cyfrowa archiwizacja wieczysta, DOAJ, JASPER, znikające czasopisma, czasopisma otwarte, otwarty dostęp

Epoka internetowego znikania

Najnowszy raport [Pew Research Center](#)¹ sugeruje, że żyjemy w epoce internetowego znikania – z badań przeprowadzonych w październiku 2023 r. wynika, że 25% wszystkich stron internetowych funkcjonujących w jakimś momencie badanej dekady (2013–2023) nie jest już dostępna, a trend ten jest szczególnie wyraźny w stosunku do starszych treści. Dotyczy to zasobów o różnym charakterze – rządowych, medialnych, pochodzących z Wikipedii czy mediów społecznościowych (Chapekis i in., 2024). Zjawisko to ma i będzie miało znaczące implikacje dla pamięci i tożsamości całych społeczeństw, a także osobistych doświadczeń pojedynczych osób.

Znikające treści naukowe

Jeszcze poważniejsze konsekwencje może mieć znikanie treści o charakterze naukowym. Badania fińskich naukowców ujawniły trwałe i nieodwracalne zniknięcie 174 tytułów czasopism ukazujących się w modelu otwartego dostępu w latach 2000–2019 (Laakso, Matthias, Jahn, 2021). Zjawisku temu może zapobiec i realnie zapobiega cyfrowa archiwizacja wieczysta. Warto tu przypomnieć definicję wieczystej, czy też jak chcą niektórzy, długotrwałej archiwizacji cyfrowej. Jest to *zbiór wszystkich procesów służących zapewnieniu ciągłości dostępu do materiałów należących do dziedzictwa cyfrowego w okresie, w którym ciągłość taka jest pożądana* (Ochrona dziedzictwa cyfrowego: zalecenia, 2003).

Projekty związane z długotrwałym zachowaniem treści o charakterze naukowym zostały zainicjowane już w latach 90. XX wieku – przykładem jest tu choćby [LOCKSS](#), którego działalność w 1999 r. rozpoczęli Vicky Reich i David Rosenthal z Uniwersytetu Stanforda. Śladem LOCKSS poszły inne ini-

¹ Wszystkie odesłania do stron internetowych przedstawiają wersję aktualną w dn. 8.07.2024.

cytaty – można tu wymienić choćby projekt archiwizujący czasopisma medyczne uruchomiony w 2003 r. przez [PMC](#), funkcjonujący od 2004 r. francuski serwis archiwalny w ramach [CINES](#), oparty na LOCKSS projekt [CLOCKSS](#) uruchomiony w 2006 r., w tym samym roku ruszył także portal [PORTICO](#), a niemal dekadę później swoją inicjatywę archiwizacyjną dla wydawców uruchomiło Public Knowledge Project – [PKP Preservation Network](#) (PKP PN).

Punktami wspólnymi tych projektów jest długotrwała archiwizacja treści naukowych, opłaty przewidziane dla uczestników (najczęściej są nimi wydawnictwa, ale także biblioteki czy instytucje naukowe). Łączy je także to, że archiwizowane treści są odtwarzane i udostępniane po nastąpieniu tzw. zdarzenia wyzwającego, czyli np. zniknięcia archiwizowanej treści ze strony internetowej wydawcy, usunięcia z bazy podlegającej subskrypcji czy też innej utraty zasobu cyfrowego. Najczęściej treść jest przywracana dla subskrybentów (np. użytkowników bibliotek), natomiast w przypadku zasobów open access udostępniana jest publicznie w wolnym dostępie.

Warto tu także wspomnieć o globalnym serwisie sprawującym kuratelę nad statusem archiwizacji zasobów cyfrowych otrzymujących numer ISSN – [The Keepers Registry](#), który funkcjonuje w ramach [serwisu ISSN Portal](#). The Keepers Registry ma trzy główne cele:

- umożliwia bibliotekarzom i decydom sprawdzenie, kto zajmuje się jaką treścią e-zasobów, w jaki sposób i z jakimi warunkami dostępu;
- wspiera współpracę między agencjami archiwizacyjnymi, które działają jako długoterminowi opiekunowie treści cyfrowych;
- zwiększa świadomość o znaczeniu archiwizacji treści cyfrowych dla zachowania dziedzictwa kulturowego i naukowego.

Wśród serwisów rekomendowanych przez The Keepers Registry jako długotrwali opiekunowie treści cyfrowych funkcjonują oprócz wymienionych wcześniej inicjatyw, m.in. [British Library](#), [HathiTrust](#), [Internet Archive](#), [Biblioteka Kongresu](#) czy portal [Scholars](#).

Projekt JASPER

Jak już wspomniano, partycypacja w serwisach umożliwiających trwałe zachowanie treści cyfrowych wiąże się dla wydawców, bibliotek czy też redakcji z kosztami, które często mogą być przeszkodą w podjęciu działań archiwizacyjnych w oparciu o sprawdzone i zaufane rozwiązania oferowane przez opiekunów treści cyfrowych. Sytuację nieco zmieniły wspomniane wcześniej fińskie badania nad znikaniem czasopism open access (Laakso M., Matthias, L., Jahn, N., 2021). Z ich wynikami zapoznał się jeszcze przed ostatecznym opublikowaniem zespół tworzący [Directory of Open Access Journals](#) (DOAJ). Poskutkowało to zainicjowaniem [projektu JASPER](#), który został uruchomiony w 2020 r. z okazji Światowego Dnia Ochrony Cyfrowej. Jest to bezpłatna inicjatywa dla wydawców czasopism, która na celu ochronę przed cyfrowym zniknięciem czasopism ukazujących się w modelu otwartego dostępu. Partnerami archiwizacyjnymi w tym projekcie są wspomniane wcześniej serwisy archiwizacji i kurateli cyfrowej: CLOCKSS, Internet Archive, The Keepers Registry i PKP PN. Aby przystąpić do archiwizacji treści czasopism w JASPER, należy spełnić kilka warunków:

- czasopismo musi być indeksowane w DOAJ;
- streszczenia artykułów w czasopiśmie muszą być indeksowane w DOAJ;
- czasopismo nie może pobierać żadnych opłat ani być w żaden sposób dotowane;
- treści nie zabezpiecza umowa komercyjna na archiwizację;

- treści są objęte licencją CC BY (czasami akceptowane są mniej otwarte licencje);
- prawa autorskie do opublikowanych treści pozostają przy autorze.

Jak wynika z tych warunków, projekt JASPER nastawiony jest na pomoc w uzyskaniu dostępu do długotrwałej, wysokojakościowej archiwizacji cyfrowej dla wydawnictw i redakcji, które z racji przyjętego modelu biznesowego czasopisma (brak opłat za przyjęcie tekstu do publikacji, brak dotacji) nie są w stanie sfinansować komercyjnej umowy na archiwizację wieczystą.

Wydawcy czasopism zakwalifikowanych do bezpłatnej archiwizacji w JASPER mają do wyboru trzy drogi:

- przesyłanie – realizowane w modelu CLOCKSS z wykorzystaniem metadanych i treści przesyłanych wcześniej do DOAJ;
- droga zautomatyzowana dostępna dla czasopism, które nie są w stanie skutecznie eksportować metadanych i treści – są one kwalifikowane do zautomatyzowanego gromadzenia w ramach Internet Archive;
- wykorzystanie OJS: czasopisma wydawane z wykorzystaniem oprogramowania PKP mogą wykorzystać do archiwizacji usługę PKP PN.

Ograniczenie kosztów przez JASPER wynika z wykorzystania DOAJ jako zunifikowanego interfejsu dostępowego do tysięcy czasopism otwartych indeksowanych w serwisie oraz serwerów FTP hostowanych przez Internet Archive.

Warto zatem wiedzieć o bezpłatnej ścieżce cyfrowej archiwizacji treści otwartych, aby ograniczyć sytuację, w której zasoby naukowe są częścią światowego zjawiska internetowego znikania.

Bibliografia:

1. CHAPEKIS A. i in. (2024), *When Online Content Disappears* [online]. Pew Research Center, 17 maja 2024. [Dostęp 5.07.2024]. Dostępny w WWW: <https://www.pewresearch.org/data-labs/2024/05/17/when-online-content-disappears>.
2. LAAKSO M., MATTHIAS L., JAHN, N. (2021). *Open is not forever: A study of vanished open access journals*, „Journal of the Association for Information Science & Technology”, no. 72, s. 1099–1112.
3. *Ochrona dziedzictwa cyfrowego: zalecenia* (2003). Oprac. National Library of Australia, Warszawa: Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych.